

ויליאם קליין על משה מנדלסון

תולדות חיים

נחשב למנהיג הרוחני של ההשכלה היהודית. נולד בעיר דסאו בגרמניה וקיבל חינוך יהודי מסורתי, תחילת בדסאו ואחר-כך בעיר ברלין, שבה גם רכש ידע בשפות, בפילוסופיה ובמדעים. מנדלסון היה יהודי מאמין ושמור מצוות שעסוק בענייני יהדות, וגם הוגה דעתו שנותן ביטוי לreuינות ההשכלה האירופית. הוא גילה עניין ומעורבות בגורלם של היהודים, ניהל הכתבות עם רבנים חשובים בני דורו – ועם זאת קיים קשרים חברתיים וקשיים מכתבים גם עם משכילים נוצרים. משה מנדלסון הרבה לכתוב ולפרסם – בעיקר בגרמנית. מפעלו המרכזי היה "נתיבות השלום" – הוצאה לאור של חמישה חומשי התורה בתרגום תרגום לאנגלית. באמצעותו שוכן באוטיות עבריות, שאף מנדלסון להפיץ בקרב היהודים את השפה הגרמנית. מנדלסון ועוזריו אף הוציאו פירוש לתורה (בעברית) שנקרא "הביאור", והתבסס על פרשנות פשוט מסורתית. משה מנדלסון היה כל ימי יהודי נאמן, שקיים מצוות ונתקבך על מקומו בתרבות ובחברה המשכילה של אירופה. למרות נאמנותו לדת היהודית והתנגדותו להמרת הדת, עזבו רבים צאצאיו את היהדות. מתוך ששת ילדים – ארבעה התנצרו, ומộtן תשעת נכדים – רק ניד אחד נשאר יהודי.

עוד על משה מנדלסון

מנדלסון נחשב לטיפוס חדש של יהודי משכיל המתעניין בתחום תרבותם כלליים – בספרות, פילוסופיה, מדע, מתמטיקה ועוד. אנשים שהכירו את משה מנדלסון תיארו אותו כאדם יוצא דופן – פתוח וمتוון, חכם, סובלני וישר: "שונאים ומתקאים כמעט שלא היו לו בחיה".** עליו נאמר: "בין כל בני אדם – יקר המצויאות, בין בני עמו – היחיד במינו".***

משה מנדלסון נתן לעצמו שם משפחה על-פי שם אביו: מנדל = מנחם, סון = בן (בגרמנית). בגרמנית נהג לחותם בשם מנדלסון. ואילו בעברית (או בידיש) היה חותם על-פי המסורת: משה בן מנחם; משה בן ר' מנדל, און משה מנדלאו (מן העיר דסאו).

* תרבות ההשכלה – הגות ואמנות באירופה של המאה ה-18, ייחידה 17 - משה מנדלסון - מפגש תרבותיות, האוניברסיטה הפתוחה, תשנ"ד - 1994, עמ' 27.
** הנוסח שהציג דוד פרידלנדר עבור מצבת זיכרונו מתוכננת למנדלסון. על-פי מיכאל מאיר, צמיחת היהודי המודרני, הוצאת כרמל, תשנ"א - 1991, עמ' 11.

משה מנדלסון: "ירושלים"

מנדלסון האמין כי המפגש בין העולם היהודי המסורתי לבין העולם החדש המשכילי אפשרי ורצוי: "את בסיסה הרוועני של תפיסת זו ניסח מנדלסון מפורשות בספר קצר, שתורגם למרבית שפות אירופה וזכה לתהודה רבתה". הכוונה בספר "ירושלים", על אודוטה הכותה הדתית והיהודית, שאותו פרסם מנדלסון בשנת 1783. ספר זה נועד בעיקר לקהל קוראים לא יהודי, ולכן נכתב בגרמנית ואף תורגם למרבית השפות האירופאיות.

"אף כי עניינו העיקרי של מנדלסון בספר זה מתמקד במפגש שבין היהדות לבין הנצרות, הוא הציג בו גם את ה"אני מאמין" האישית שלו באשר לאפשרות קיומו של מפגש פורה בין שני העולמות הרוחניים השונים – המסורתי והמודרני – שביהם הוא חי. בין השאר, בוחן מנדלסון בספר את היחס בין המדינה לבין בני עמו. התנאי לכך הוא, לדעתו, הפרדה גמורה בין הדת לבין המדינה והבחנה חד-משמעית להכשר את הקirkיע למונט שויזן זכויות לבני עמו. התנאי לכך הוא, לדעתו, הפרדה גמורה בין הדת לבין את האדם בין דרכי פועלותיה השונות: המדינה יכולה לנכוף את רצוניה על הארץ (ואף זאת בענייני מדינה בלבד) ואילו על הדת לוחנן את האדם מרצונו. הסובלנות הדתית מתאפשרת, לפי תפיסתו, רק במדינה אשר בה שלטת "דת השכל", ככלומר דת, שיש בה מקום מרכזי לציויים מוסריים-רצינוניים טהורים ומוחלטים, כגון – "ואהבת לרעך כמוך". מבחינה זו הוא רואה הן היהדות והן בנצרות "דתוות של כל". עם זאת, הדת היהודית היא לדעתו היהודה ממש עם "דת השכל", שכן היא מורכבת מחוקים וממצאות עשה בלבד, ואין היא מכירה כל עיקרי דת המונוגדים לשכל...".**

הספר "ירושלים" נכתב בגרמנית ונועד בראש וראשונה לקהל קוראים לא יהודי. ואולם הספר התהbbox בעיקר על חוגי האינטלקטואלים והאקדמיה בגרמניה, אם כי גם בקרוב היהודים לא עורר תריעות: "השבחים, שהוא חלק בו ליהדות, השיבו את רצון הכל".***

* תרבות ההשכלה – הגות ואמנות באירופה של המאה ה-18, הנרי ורמן, ייחידה 17 - משה מנדלסון מפגש תרבותיות, האוניברסיטה הפתוחה, תשנ"ד – 1994, עמ' 83.
** שם, שם.

לפאָר (1801-1841) - כומר, משורר ומטיף נוצרי (פרוטסנטני) משוויז - ניהל עם מנדלסון פולמוס בענייני דת וקרא לMANDLSON או לסתור את עיקרי הנצרות - או להטנצה. באיגרת ארוכה שכותב מנדלסון כתגובה, הציג בין השאר, את עקרונות הסובלנות הדתית שבהם דגל ולמען נאבק.

הנה כמה קטעים מתוך האיגרת:
... הדת שליל, הפליאסופיה שליל מעמיד בחים האזרחיים מספקים בידי טעמי חשובים ביותר להימנע מכל מחלוקת דתית ולדבר בכתבים שאני מפרסם ברבים רק על אותן האמתות שצרכות להיות חשובות לכל הדתות בשווה.

... אם (=היהודים) מתנהגים על-פי ההכרה הפנימית שלהם, ואחרים רשאים להטיל ספק בערך החוקים, שלפי הודאתנו אינם חובה עליהם. אם נהגים הם בירוש, במידת הסובלנות ובאהבת הבריות כשם מיליגנים כל-כך על חוקינו ומנהיגינו, דבר זה אנו מוסרים למצפונם שלהם. כיוון שאיננו מבקשים להוכיח לאחרים את אמתות דעטנו, הרי אין מועיל בויכוח ובמחלוקה.

יש לי, לאושרי, כמה דינדיים מצינים שלא מבני אמונה. אנו אווהבים זה את זה האהבה נאמנה, אף-על-פי שאנו משערם ומניחם כי בענייני אמונה ודת דעותם חולקות. אני מתענג על ברורתם, משופרת אותו וגורמת לו נחת רוח...

* משה מנדלסון, כתבים קטנים בענייני יהודים ויהדות, תרגם מגרמנית: "ל ברוך, הוצאה לגבולם ומוסד ביאליק", עמ' 180-181.

3. מילון ארכאי וקלוי גוף שיקום צפוך ולבכו אוון גוף ציבי צו.

מילון ארכאי וקלוי גוף שיקום צפוך ולבכו אוון גוף ציבי צו.

מילה	משמעות

האיך מילון ארכאי וקלוי גוף שיקום צפוך ולבכו אוון גוף ציבי צו?

האיך מילון ארכאי וקלוי גוף שיקום צפוך ולבכו אוון גוף ציבי צו?
אלה היררכיה היגיינית?
כיצד היכלוף?